

ՉԵՆՈՔ ՔՀՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

**ՄԱՏԵԱՆ
ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ**

**Մայրենի Հրատարակչատուն
Ուլթիմ
2001**

Բովանդակություն

Առաջնորդին Խօսքը	ix
Յառաջաբան	xi
ԳՐԱԿԱՆ	
Շոթա Ռուսթավելիին ժառանգը Եւ Մեր Իրականութիւնը	3
Նահապետ Քուչակի Հայրէնները	11
Սայաթ-Նովայի Կրօնական Աշխարհահայեացքը	16
Դանիէլ Վարուժանի Նամակները	21
Վալերի Պրիւսով	30
Զօհրապին Ճառը Եւ Մշակոյթի Ամիսը	35
Հայ Ճարտարապետութեան Հսկան՝ Թորոս Թորամանեան	40
Գրիգոր Կիւլեան	49
Կանոններու Ուսուցողական Բնոյթը	55
Հայ Տպագրութեան Ակնարկներ	62
Լեզուի Մը Հոգեվարքը	67
Հայ Գիրքը	72
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
Յայտնութեան Գիրքին Առանձնայատկութիւնները	81
Փոխաբերութեան Կիրարկումը Աստուածաշունչի մէջ	88
Ապաշաւի Տիպարը Մանասէ	94
Կնիք Խոստովանութեան	97
Իմաստութեան Կայծեր	101
Հաւատաբուժութիւն	109
ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ	
Հակադիր Հայեացքներ	117
Լեւ Թոլսթօյի Բարոյական Վարդապետութիւնը	120
ԼԵԶՈՒԱԲԱՆԱԿԱՆ	
Ռուսերէնի Դերը Արեւելահայերէնի Զարգացման Մէջ Եւ Յարակից Հարցեր	131
Հայերէնի Ծագման Հնդեւրոպական Տեսութիւնը Եւ Հնդեւրոպական Նախալեզուի Վերակառուցման Փորձերը	140
Հրաչեայ Աճառեան Եւ Լեզուաբանական Հարցեր	146
Բառակերտութեան Արուեստը	150
Ստուգաբանական Փորձեր Եւ Ստուգաբանելու Արուեստը	158

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

<i>Խորհրդանշանական Պատարագ</i>	173
<i>Ալեքսանտր Սպենտիարեան</i>	183

ՊԱՏՄԱՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ

<i>Պատմական Դասեր Եւ Առհաւակական Ժառանգագիծեր</i>	193
<i>Լուս Վկաներ</i>	198
<i>«Կատարեալ Մարդ Ըլլալու Արուեստը»</i>	205
<i>«Պսակների Բողոքը»</i>	212
<i>Ինքնաճանաչութեան Անյետաձգելիութիւնը</i>	216
<i>Ընդհատուած Պատմութիւն</i>	220
<i>Ազգասիրութիւն Եւ Սկզբունքայնութիւն</i>	224
<i>Սրբազան Խենթեր</i>	229
<i>Հայոց Լեզուն Եւ Մեծ Մայրիկը</i>	232
<i>Մարդաճանաչութեան Արուեստը Եւ Խղճագիտական Հարցեր</i>	235
<i>Կրկնակի Մեռեալներ</i>	241
<i>Հոգենորոգութեան Կենսականութիւնը</i>	244
<i>Ծրագրալուծում</i>	249
<i>Գաղափարական Ու Հոգեկան Յեղաշրջումներ</i>	254

ԽՈՀԵՐ ՈՒ ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

<i>Ապրիլեան Խոհեր</i>	263
<i>Թեմիս Դարադարձի Անդրադարձներ</i>	265
<i>Խորհրդածութիւններ Նոր Հագարամեակի Սեմին</i>	268
<i>Բաղձալի Հաշտութիւն</i>	271
<i>Առաքելարչաւ Ի Հայաստան</i>	275

Յառաջաբան

Հոգիի եւ միտքի ներդաշնակ ու գեղեցիկ խճանկար մըն է սոյն ժողովածուն: Նախանձախնդրութեամբ եւ ազնիւ մղումներէ թելադրուած յօդուածներ են հոն:

Որպէս ուսեալ հոգեւորական, բնական է որ կրօնական-բարոյական յօդուածները մասնագիտական բարձր մակարդակ ունին: Բարձր մակարդակով են գրուած նաեւ միւս յօդուածները, քանի որ հեղինակը կը գրէ իր իմացական-նութեան դաշտին քաջ ծանօթ նիւթերու մասին:

Մարդն է գլխաւոր նիւթը. մարդու ինքնաճանաչումը եւ բարոյական կերպարը: Այսօր մեր մոլորակի վրայ ամէնուր կը տեսնենք որ թեքնիքի գերզարգացումին զուգահեռ կ'իջնէ մարդոց բարոյական վարկանիշը իր աղիտալի բոլոր դրսեւորումներով: Այսօր ամէնուր կ'ապրին ու իրենց չարագործութիւնները կ'ընեն բիւրաւոր, միլիոնաւոր կայէններ: Նոյնիսկ պետութիւններ կը տառապին այս ախտէն...:

Ինչպէ՞ս կատարելագործել մարդը, որպէսզի ըստ Աստուծոյ պատկերին ստեղծուած այս արարածը ըլլայ բարի, ազնիւ, իր մերձաւորը իր անձին պէս սիրող...:

Այս ժողովածուի երաժշտագիտական, լեզուաբանական եւ գրականագիտական յօդուածները գրուած են մասնագիտական մակարդակով եւ նախանձախնդրութեամբ: Հայաստանեան ուսանողական կեանքի վեց տարիներու ընթացքին հեղինակը համապատասխան մասնագիտական կրթութիւն ստացաւ, եւ լաւ քուրաներու մէջ թրծուեցան իր միտքն ու հոգին: Յօդուածներու շարադրանքէն դատելով՝ ան ծանօթ է իր շօշափած նիւթերու մասին գիտութեան այսօրուայ նուաճումներուն եւ բարձրակարգ մասնագէտներու տեսութեան եւ տեսակէտներուն:

Շատ կարեւոր է որ ժողովածուն հիմնական մասով հայագիտական է, հայերէն մտածուած, հայերէն գրուած, գրական արեւմտահայերէնի տօնահանդէս մըն է սոյն ժողովածուի լեզուն:

Ամէն յօդուած կարդալէ ետք մարդ ինքզինք քիչ մը աւելի գիտակ եւ զարգացած կը զգայ, քիչ մը աւելի ինքզինք կատարելագործելու պարտադրանքի տակ: Ահա այս իմաստով ասիկա յաջողած գիրք մըն է եւ յանձնարարելի որ ամէն հայորդի կարդայ զայն:

Ես անձամբ շատ յօդուածներ նորէն ու նորէն պիտի կարդամ:

Սամուէլ Անթոնեան
Բանասիրութեան Դոկտոր

ԳՐԱԿԱՆ

Շոթա Ռուսթավելիին ժառանգը Եւ Մեր Իրականութիւնը

Վրաց ժողովուրդի գրականութեան պարծանք հանդիսացող, ականաւոր փիլիսոփայ-բանաստեղծ Շոթա Ռուսթավելին ապրած ու ստեղծագործած է ժբ. դարուն՝ Թամար Թագուհիի ժամանակաշրջանին:

Շ. Ռուսթավելին նշանաւոր է իր գրական մեծագոյն ու ընտրելագոյն ստեղծագործութեամբ, որ կը կոչուի «Վագրենաւորը» (որ եւ՝ «Ընձենաւորը»):

Կենսագրական առատ տեղեկութիւններ կը պակսին մեզի այս բանաստեղծին մասին: Ծննդեան ու մահուան թուականները նոյնիսկ ցարդ կը մնան անորոշ: Մեզի հասած ժլատ ու անբաւարար տեղեկութեանց վրայ հիմնուելով, կ'իմանանք որ Ռուսթավելին ծագումով Մեփս է: Ենթադրութիւններ կան որ աշխատած է Թամար Թագուհիի արքունիքին մէջ: Կարգուած է «իշխանաց իշխան» եւ եղած է «գանձարանապետ կամ առեւտուրի եւ դրամական կեդրոնի նախարար»: Ալեւորութիւնն անցուցած է Երուսաղէմի Սբ. Խաչ վրացական վանքին մէջ: Գիտնականներ կատարած են գիւտը Ռուսթավելիի պատկերին վանքին որմնանկարներէն մէկուն վրայ:

Իրանէ Պաթոնիշվիլին՝ Հերակլ Բ.–ի թուր, որ կը համարուի ժբ. դարու նշանաւոր պատմաբան, իր «Կալմաստբա» գիրքին մէջ կը գրէ:

«Շոթա Ռուսթավելին՝ գրողներուն աւագագոյնը, Թամար Թագուհիի ժամանակ փիլիսոփայ էր, աստուածաբան, հոգեւոր ու աշխարհիկ գրականութեան մէջ փորձուած, պարսկերէն եւ հայերէն իմացող»:

Կ'ենթադրուի որ Ռուսթավելին գրած ըլլայ «Վագրենաւորը» 1189–1207 թուականներուն եւ նուիրած Թամար Թագուհիին եւ Դաւիթ Սօսլանին:

Փակագիծի մէջ կ'արժէ յիշել որ Թամարը ամուսնացած է երկիցս. առաջին անգամ՝ 1185–ին Վլատիմիր–Սուզդալեան իշխան Անտոնի Պոկայիւպսկիի որդիին Եուրիի հետ. երկրորդ անգամ՝ 1189–ին, Դաւիթ Սօսլանին հետ: Թամար Թագուհին նշանաւորուած ըլլալով իր իշխանական բազմապիսի ու արդիւնաւոր աշխատանքներով, կարգ մը բանաստեղծներ իրեն ձօնած են իրենց աշխատանքը, ընդ որում եւ Շոթա Ռուսթավելին:

Վրաց ժողովուրդի պատմութենէն յայտնի է որ ժբ. դարը կը կոչուի Ոսկեդար, որովհետեւ շնորհիւ Թամար Թագուհիին եւ անոր օժանդակող անմիջական գործիչներուն, Վրաստանը, որ թիրախը հանդիսացած էր յարձակումներու եւ թատերաբեմը՝ բազմատեսակ ոտնձգութիւններու, պառակտութիւններու եւ այլ անկարգութիւններու, սկսաւ վերելք ապրիլ, մշակութապէս զարգանալ, բարգաւաճիլ ու ծաղկիլ:

Ռուսթավելիին գլուխ գործոցը՝ «Վագրենաւորը» ի լոյս աշխարհ եկաւ քարաքական այս թոհուբոհին ու անցումային պայմաններուն մէջ եւ մեծ ազդեցութիւն գործեց իրեն ժամանակակից, ինչպէս նաեւ յետագայ վրաց գրողներուն, մտաւորականներուն եւ ընդհանրապէս ժողովուրդին վրայ:

«Վազրենաւորը» գրական ընտիր վրացերէնով եւ ճոխ բառամիտերքով շարադրուած չափածոյ ընդարձակ վիպերգութիւն է, որ կը խտացնէ ու կը մարմնաւորէ վրաց ժողովուրդի դարաւոր տենչերը, ձգտումներն ու երազները: «Վազրենաւորը» արտացոլումն է մարդկային բարոյական պահանջներուն, որք են՝ ազատասիրութիւն, հայրենասիրութիւն, եղբայրասիրութիւն եւ իրար օգնելու պատրաստակամութիւն:

Դարերու հնութիւն ունեցող, բայց եւ այժմեան թարմութիւն բուրող եւ գաղափարական այժմէականութիւն վայելող գրական այս գոհարը, ինչպէս անցեալին, ներկայիս եւս, կ'ընթերցուի աշխարհի բազմաթիւ ժողովուրդներու կողմէ յափշտակութեամբ ու մեծ հիացումով:

«Վազրենաւորը», իբրեւ գեղարուեստական հիանալի նմոյշ, մեծ հաճոյք պատճառած է ընթերցողաց, իսկ անոր բովանդակութեան ներքին ծալքերն ու խորունկ միտքերը՝ դարձած են առարկան խոշոր ներկայացուցիչներու եւ գրականագէտներու:

Անտարակոյս, վրացիք, դարերով, մեծ պարծանքով, ազգային հպարտ զգացումով եւ յարգանքով արտայայտուած են այս երկին մասին:

Ի թիւս այլ բազմաթիւ ժողովուրդներու, հայերը եւս, իբրեւ հարաւի հաւատարիմ հարեւանը, հետաքրքրուած են այդ գործով, եւ թարգմանութեան ճանապարհով, ծանօթացուցած են զայն հայ ժողովուրդի զանազան խաւերուն:

«Վազրենաւորը»-ի վրացերէնէ հայերէն անդրանիկ թարգմանութեան պատիւը կ'երթայ բժիշկ Ստեփան Պասթամեանին, որ 1860 թուականին կը ձեռնարկէ թարգմանական աշխատանքին եւ զայն կ'ուղարկէ «Կոռնկ Հայոց Աշխարհի» ամսագրի խմբագրութեան հետեւեալ երկտողով:

«Էս թղթի հետ կու բերեն մէ կտոր բան, որը որ թարգմանուած է վրացերէնիցը: Գիրը որտեղից վեր է առած էս կտոր բանը, ասվում է «մարդ ընձենու մորթի հագած»: Սրա գրողն է Շոթա Ռուսթավելը: Էս մարդը էնքան յարգելոր է էլի վրացիներու մէջը, որ վեց հարիւր տարի է սրա շինած բանը էստեղ կարդուում է, ինչպէս Հոմերոսի շինածները կարդուում են ուրիշ ազգերի մէջ: Թիֆլիզցի Հայքը, միշտ սիրել են Ռուսթավելի գրածները, ուրեմն յոյս ունիմ, թէ չեմ սխալուում, որ թարգմանածս էլ բաւական հաւնեն»:

Ահա այսպիսի գովասանքով արտայայտուած է առաջին թարգմանիչը՝ զայն հաւասարեցնելով յոյն մշակոյթէն Հոմերոսի գործին հետ:

Յետագային, «Վազրենաւոր»-ի հայերէն թարգմանութեամբ զբաղած են այնպիսի յայտնի մտաւորականներ ու բանաստեղծներ, ինչպիսիք են՝ Յովհաննէս Թումանեանը, Վահան Տէրեանը, Փրոֆ. Գէորգ Ասատուրը (Աստուածատուրեան), Գէորգ Մուրատեանը, Յովհաննէս Դաւթեանը, Յովհաննէս Կարայեանը եւ այլք:

Հետաքրքրական է որ Կովկասի Հայոց Հրատարակչական Ընկերութեան Վարչութիւնը դիմած էր հայոց մեծ բանաստեղծ Յովհաննէս Թումանեանին, որ թարգմանէ «Վազրենաւորը»: Թումանեանի պատասխան նամակն ունի հետեւեալ բովանդակութիւնը.

«Ի պատասխան յարգելի վարչութեանդ եւ խմբագրական մասնաժողովի խառն ժողովի թիւ 56 գրութեամբ ինձ արած առաջարկին թէ քանի ժամանակում եւ ինչ պայմաններով հայերէնի կը թարգմանեմ Շ. Ռուսթավելու

«Ընձենաւորը» հռչակաւոր վիպերգութիւնը, պատիւ ունիմ յայտնելու, որ թարգմանութիւնը կ'անեմ հինգ տարուայ ընթացքում, իւրաքանչիւր տողին կ'առնեմ մի ուրբի, գործը կը մնայ սեփականութիւն ընկերութեանը»:

Զանազան հանգամանքներու բերումով, դժբախտաբար, Յ. Թումանյանին չվիճակուեցաւ իրագործել այն, այլ բաւականացաւ բժիշկ Ստեփան Պասթամեանին Թիֆլիսի բարբառով թարգմանութիւնը վերածելով գրական աշխարհաբարի, 1913 թուականին:

Ուշագրաւ է նաեւ Վահան Տէրեանին պարագան: Երիտասարդ բանաստեղծը վրացերէնին ծանօթ չէր երբ մտադրեց թարգմանական աշխատանքին ձեռնարկել: Կարճ ժամանակամիջոցի մէջ, յամառ աշխատանքով եւ Նիկողայոս Մառի օգնութեամբ, ան հիմնովին իւրացուց վրացերէնը՝ ընկալելով լեզուի նրբագոյն տարրերը, ձեւերը եւ իւրայատկութիւնները: Թարգմանութիւնն ամբողջանալէ ետք, տպագրութիւնը կատարուեցաւ յետ մահու՝ 1922 թուականին «Նորք» ամսագրի մէջ:

Նախքան վիպերգութեան բովանդակութեան անցնիլը, պէտք է ցաւով յիշատակել որ «Վագրենաւոր»-ի բնագիրը հրոյ ճարակ դարձած է մոնղոլական տիրապետութեան շրջանին: Անոր լոկ մէկ ձեռագիր տպագրութիւնն է որ հասած է յաջորդ սերունդներուն: «Վագրենաւոր»-ի վրացերէն առաջին տպագիր հրատարակութիւնը տեղի ունեցած է 1712 թուին, Թիֆլիս: Այս անդրանիկ տպագրութեան մեծապէս նպաստած է Վախթանգ Զ., որ իր խմբագրութեամբ եւ մեկնաբանութիւններով ճոխացուցած է գիրքը:

«Վագրենաւոր»-ի բովանդակութիւնը կը սկսի Արաբիայի ծերունի Ռոստեւան թագաւորի պատմութեամբ, որ իր զառամութեան օրերուն կ'որոշէ իր գահաժառանգը դարձնել իր միակ չքնաղ դուստրը՝ Թինաթինը: Պալատի խորհրդականները միահամուռ կը համաձայնին ու կ'ըսեն.

«Թէեւ կին է թագաւորը՝ հարազատ զաւակն Աստուծոյ,
Անշուշտ գիտէ կատաւարել, այդ ըսած ենք, չենք ալ ժխտեր,
Անմար է ան արեւի պէս, անոր պէս վառ ու լուսատու,
Զագն առիւծի մէկ շէ՞ միթէ -էգ ըլլայ ան կամ թէ արու»:

Թինաթինը, հօրը այն խօսքին վրայ, որ՝ «առատ ձեռքն այն ծովն է, որ եւ՛ կու տայ, եւ՛ կը ստանայ», կը հրամայէ բանալ գանձարկղը եւ առատօրէն բաշխել բարիքներէն իր բոլոր հպատակներուն: Ամէնքին ուրախութեանը չափ ու սահման չկար: Ավթանտիլը՝ որդին ամիր սպասալարի եւ որդեգիրը Ռոստեւան թագաւորին, ամէնէն շատ կ'ուրախանայ, որովհետեւ անման սիրով կապուած էր Թինաթինին եւ կ'ուզէր զայն կնութեան առնել:

Օր մը, երբ Ռոստեւանն ու Ավթանտիլը որսորդութեան ելած էին, կը հանդիպին հուժկու եւ կարչնեղ երիտասարդի մը, որ հագած էր վագրի մորթի վերարկու մը եւ դառնագին կ'արտասուէր: Թագաւորը կը վրդովի այս տեսարանէն եւ կը փափաքի պատճառը գիտնալ, բայց հնարաւոր չ'ըլլար, որովհետեւ վագրենաւորը իր նժոյգով իսկոյն կը փախչի:

Ի տես այս սրտաճմլիկ ու հոգեցունց տեսարանին, Ռոստեւանը խոր մտածմունքի մէջ կը մնայ: Թինաթինը տեղեկանալով պատահարին մասին, իր մօտ

կը կանչէ իր սիրելի ու քաջ Ավթանտիլը եւ իրմէ կը խնդրէ հետապնդել եւ գտնել փախչող երիտասարդը: Ավթանտիլ իսկոյն կ'երթայ անծանօթ երիտասարդին հետքերով, եւ բազում դժուարութիւններէ, արկածախնդրութիւններէ եւ յուսահարութիւններէ ետք կը հանդիպի Ասմաթի անունով սեւազգեստ կնոջ մը: Վերջինս ամենայն մանրամասնութեամբ կը պատմէ Ավթանտիլին, անծանօթ երիտասարդին՝ Տարիէլի ցաւը եւ հոգեկան տուայտանքը: Ասմաթին կը խոստանայ երկուքը իրար հանդիպեցնել: Տարիէլ եւ Ավթանտիլ կը հանդիպին եւ կը բարեկամանան:

Տարիէլ կը պատմէ թէ ինչպէս իր թագաւոր հայրը եւս, խոր ծերութեան պատճառով, կը յանձնէ երկիրը Հնդկաստանի Փարսադան թագաւորին: Տարիէլ որդեգիրը կը դառնայ այս թագաւորին, որ զաւակ չունէր:

Յետագային՝ սակայն, թագաւորը կը բախտաւորուի աղջիկ զաւակով՝ Նեստան-Դարեջան անունով: Տարիէլ կը պատմէ որ ինք եւ Նեստան-Դարեջան մինչեւ որոշ տարիք մը միատեղ կը մեծնան ու կը դաստիարակուին: Ապա, արքայադատեր եօթ տարեկանին, կ'անջատուին իրարմէ եւ աղջկան խնամքը հայրը կը յանձնէ իր այրի քրոջ՝ Տավարին: Նեստան-Դարեջանին աննման գեղեցկութիւնը կը գերէ սիրտն ու հոգին քաջ Տարիէլին: Նեստան-Դարեջան Տարիէլէն կը խնդրէ որ իրեն հանդէպ տածուած սէրը ցոյց տայ յարձակելով թշնամի խստաւեցիներուն վրայ, որոնք ապստամբութեան դրօշ պարզած էին: Տարիէլ իսկոյն կ'արշաւէ ոսոխին վրայ եւ կը բնաջնջէ զայն:

Փարսադան թագաւորը երբ կ'առնէ Տարիէլին յաղթութեան լուրը, կ'երջանկանայ եւ Տարիէլ քովը կանչելով կ'ըսէ.

«Դուն լաւ գիտես, որդի, որ մենք արու թագաժառանգ չունինք, ուստի կը ցանկանք Նեստան-Դարեջանը ամուսնացնել եւ զահն ալ փեսացուին յանձնել, ի՞նչ խորհուրդ կու տաս մեզի»:

Փեսացու ընտրուած էր խուարագմատանի արքայազունը:

Տարիէլ շանթաւար կ'ըլլայ այս լուրին վրայ: Նեստան-Դարեջանին հետ խորհրդակցելէ ետք, Տարիէլ կ'որոշէ սպաննել արքայազնը եւ ապահովել իր ապագայ կինը:

Փարսադան թագաւորը կը զայրանայ եւ կ'որոշէ սպաննել իր քրոջը՝ Տավարը: Վերջինս իմանալով եղբօր չար մտադրութիւնը, սաստիկ չարչարանքներու կ'ենթարկէ Նեստան-Դարեջանը եւ զայն կը յանձնէ գերող ստրուկներուն, որոնք անհետ կը փախցնեն:

Տարիէլ սար ու ձոր կը պտըտի, բայց իր հոգեհարազատը չի գտներ:

Ավթանտիլ ունկնդրելէ ետք այս ցաւալի պատմութիւնը, կը խոստանայ Տարիէլին գտնել իր առեւանգուած սիրածը:

Ավթանտիլ կը սկսի իր երկար ու անվերջ փնտռտուքը: Կը հասնի Գուլանչիր քաղաքը եւ կը հանդիպի Ֆաթման խանումին որ իրեն կը պատմէ աննման աղջկայ մը տխրալի պատմութիւնը: Ավթանտիլ անմիջապէս կը հետեւցնէ որ այդ աղջիկը պէտք է ըլլայ Նեստան-Դարեջանը: Կը խնդրէ Ֆաթմանէն նամակ մ'ուղարկել անոր եւ յայտնել Տարիէլին մտահոգութիւնը իր ողջութեան ու առողջութեան մասին:

Նեստան-Դարեջան, որ առեւանգուելով նետուած էր բարձրաբերձ ամրոցի մը մէջ, սուրհանդակի միջոցով, կը ստանայ Ֆաթմանին հետեւեալ բովանդա-

REV. ZENOB NALBANDIAN

Book
of
Identity

Mayreni Publishing
Waltham
2001

Content

Primate's Message	287
Foreword	289
LITERARY	
Shota Rustaveli's Heritage and Our Reality	293
Nahabed Kouchag's Songs of Migration	300
Sayat-Nova's Religious Views	304
Daniel Varoujan's Letters	308
Valeri Bryusov	316
Krikor Zohrab's Speech and the Month of Culture	320
Toros Toramanian: The Giant of Armenian Architecture	324
Krikor Gulian	330
The Instructional Nature of the Canons	335
Sketches on Armenian Printing	340
The Agony of a Language	344
The Armenian Book	348
RELIGIOUS	
Peculiarities of the Book of Revelation	355
The Use of Metaphors in the Bible	360
Manasseh, the Model of Penance	364
Seal of Confession	366
Sparks of Wisdom	369
Faith Healing	375
ETHICAL	
Opposite Views	383
Leo Tolstoy's Moral Teaching	385
LINGUISTIC	
The Role of the Russian Language in the Progress of Eastern Armenian and Related Matters	395
The Theory of the Indo-European Origin of Armenian and the Attempts to Reconstruct the Indo-European Protolanguage	402
Hratchia Ajarian and Linguistic Reflections	407
The Art of Word Creation	411
Etymological Exercises and the Art of Etymology	417

MUSICAL

The Khorenian Liturgy	427
Alexander Spentiarian	435

HISTORIC & SOCIAL

Historic Lessons and Ancestral Hereditary Properties	443
Silent Martyrs	447
The Art of Being a Perfect Human	453
“The Protest of Wreaths”	459
The Urgency of Self-Cognition	462
Interrupted History	465
Loving the Nation and Adhering to Principles	468
Sacred Fools	471
The Armenian Language and the Grandmother	474
The Art of Knowing Man and Casuistic Matters	476
Deceased Twice	480
The Necessity of Soul Renovation	483
Deprogramming	487
Ideological and Spiritual Revolutions	491

THOUGHTS & CONTEMPLATIONS

April Meditations	499
Reflections on the First Centennial of Our Diocese	501
Meditations at the Threshold of a New Millennium	503
Desired Conciliation	505
A Mission Trip to Armenia	507

Foreword

This anthology is a harmonious and beautiful mosaic of work written and compiled by Fr. Zenob Nalbandian. The articles bear the influence of zealous and noble impulses.

Naturally as a learned clergyman, Fr. Zenob's religious-moral essays have been written to reflect a high standard. However, the other essays also have been written at the same high standard, because the author has written about subjects familiar to him.

His major theme is man, in particular his self-cognizance and moral image. Today, parallel to the advancement of technology, everywhere on this planet we are witnessing the declining morality of men and its disastrous manifestation. Everywhere, Cains number in thousands and millions, and they are committing evil acts. Even states are suffering from the degradation of morality.

How can one bring man to perfection, so that this creature—created in the image of God—may be good and kind, and as loving of his neighbor as he is of himself?

The musical, linguistic, and critical essays contained in this anthology have been written with a professional's standard and zeal. It is evident that the author acquired a well-grounded education in Armenia. During the six years he studied there, his mind and soul were shaped in fine crucibles. Judging from the essays contained in this collection, Fr. Zenob demonstrates his familiarity with the modern achievements of the scholarly mind, as well as the theories and opinions of prominent professionals with regard to the subjects he has chosen to address.

It is noteworthy that a good portion of the anthology is of an Armenological character. Thought and written originally in Armenian, this anthology is a celebration of the literary Western Armenian language.

Upon reading an essay, one not only feels more knowledgeable and educated about the subject, but also motivated to improve himself. To that extent, this is a useful collection, and I recommend that every Armenian read it.

I, myself, will read many of the essays time and again.

Samuel Antosian
Doctor of Philology

LITERARY

Shota Rustaveli's Heritage and Our Reality

The famous philosopher-poet of Georgian literature, Shota Rustaveli, lived and wrote in the twelfth century during the reign of Queen Tamara.

Rustaveli was famed for his greatest and finest work, *The Knight in the Panther's Skin*.

We do not have an abundance of information about this poet. Even the dates of his birth and death are unknown to this date. Based on the scarce information available to us, we have learned that Rustaveli was Meskh by origin. Some think that he may have worked in the court of Queen Tamara.

He was given the title of “Prince of Princes” and was the “Treasurer, or Minister of Commerce and Monetary Center.” He spent his elder years in residence at the Georgian Holy Cross Monastery of Jerusalem. Scholars have discovered Rustaveli's image in one of the wall paintings of the monastery.

Ioane Batonishvili—the grandson of Irakli II—who is considered a renowned historian of the eighteenth century, in his book, *Galmasopa* wrote: “Shota Rustaveli, the eldest of the writers, was a philosopher and a theologian. He was a person experienced in religious and lay literature, and fluent in the Persian and Armenian languages during the reign of Queen Tamara.”

It is believed that Rustaveli wrote *The Knight in the Panther's Skin* during the years 1189–1207 and that he dedicated the work to Queen Tamara and David Soslan.

Tamara married twice: first in 1185 to Vladimir-Suztalian Prince Andrey Pocalupski's son, Youri, and then, in 1189, with David Soslan. Since Queen Tamara was famed for her many constructive and successful achievements, other poets donated their works to her, as Rustaveli himself did.

The twelfth century is known as the Golden Age of Georgian history. Thanks to Queen Tamara and her immediate associates, Georgia, after years of being a target of invasions and a stage for misfeasance, dissention, and disorder, began to enjoy a phase of growth. During her reign, Georgia prospered and flourished culturally.

Rustaveli's masterpiece, *The Knight in the Panther's Skin*, was published amid political commotion and transitional conditions. It significantly influenced both contemporary and future Georgian writers, intellectuals, and the public in general.

The Knight in the Panther's Skin is a poetic epic, which condenses and embodies the centuries-old desires, aspirations, and dreams of the Georgian people. It is written in fine Georgian using a rich vocabulary. It reflects human moral needs, such as the love of freedom, the homeland, and the brethren, and of people's readiness to support one another.

This literary jewel embodies the oldness of centuries and the freshness of modern ideas. Today, it is received by many nations in the world with a rapture and admiration equal to that which it received in the past. As a magnificent literary piece, *The Knight in the Panther's Skin* offers great pleasure to its readers. While great critics have discussed its profound ideas at length, the Georgians have been rightfully proud and boastful of this great work throughout centuries.

Armenians also, particularly as Georgia's southern neighbors, joined many other nations, in their interested in this work. They introduced it to the Armenian readership through translation. Credit for the first translation of *The Knight in the Panther's Skin* into the Armenian language goes to Dr. Sdepan Bastamian. In 1860, he sent the translated version to the editorship of *Groung Hayots Ashkharhi* monthly with the following note:

"I enclose with this letter a piece translated from Georgian. The book, wherefrom this piece is taken is called *The Knight in the Panther's Skin*. Its author is Shota Rustaveli. This man is so revered among the Georgians that this work has been read by the Georgians for six hundred years, as Homer's works has been read by other nations. The Armenians of Tiflis have always liked Rustaveli's writings, therefore I hope, if I am not mistaken, they will appreciate my translation."

Later, renowned intellectuals and poets such as Hovhannes Toumanian, Vahan Derian, Prof. Kevork Asadour (Asdvadzadourian), Kevork Mooradian, Hovhannes Tavtian, Hovhannes Garayan and others also translated *The Knight in the Panther's Skin*.

Interestingly enough, the Board of the Publishing Association of the Armenians of the Caucasus asked the great Armenian poet Hovhannes Toumanian to translate the work. Toumanian responded to their request in this way:

"In answer to letter number 56 of both your Board and Editorial Subcommittee's joint session, in which you have asked for a timeframe and the conditions necessary for me to translate Shota Rustaveli's famous epic, *The Knight in the Panther's Skin*, I have the honor of informing you that I would be able to complete the translation in five years, at a charge of one ruble for each line, and that the work would become the property of your Association."

Unfortunately, due to many circumstances, Toumanian did not complete his translation. He was only able to translate Dr. Sdepan Bastamian's translation from the dialect of the Armenians of Tiflis into modern Armenian in 1913.

Noteworthy is the case of Vahan Derian. When the young poet decided to translate the work, he was not familiar with the Georgian language. Within a very short time, lots of hard work, and with Nikolay Marr's assistance, he mastered the language fluently, even to the point of understanding the most delicate elements, forms, and peculiarities of the language. Upon completion, the translation was published after the author's death in *Nork* magazine in 1922.

We have to regretfully mention that the original text of *The Knight in the Panther's Skin* was burned under Mongolian rule. Only one handwritten copy survived. The first publication of *The Knight in the Panther's Skin* in Georgian took place in Tiflis in 1712. King Vakhtank VI helped realize this publication and he enriched it with his own editing and commentaries.

* * *

The book, *The Knight in the Panther's Skin* begins with the story of the aged King Rosdevan of Arabia, who during his old age decided to make his only beautiful daughter Tinatin heir to his throne. The viziers agreed unanimously, saying:

*Although the king is a woman—a true child of God,
Of course she knows how to rule; we have said that, we don't deny,
Unquenchable is she like the sun, bright and luminous like it,
The lion's whelp is the same, be it female or male.*

Based on her father's words, that "a generous hand is like that of a sea, which both gives and receives," Tinatin ordered the treasury be opened and its funds be generously distributed to his subjects. There was no limit to everyone's joy. Avtandil, the son of Amir Spassalari and the adopted son of King Rosdevan was the happiest, because he was in love with Tinatin and wanted to marry her.

One day, while hunting, Rosdevan and Avtandil met a robust and muscular young man wearing the skin of a panther who was weeping. The king became troubled and wanted to know why the man was crying, but he was not to know, because the man dressed in the panther's skin immediately rode away on his horse.

In view of this heartbreaking and shocking scene, Rosdevan began to think. When Tinatin learned about the incident, she called her beloved and courageous Avtandil to her. She asked him to go after the young man and to find him. At once, Avtandil followed the tracks of the stranger and after many difficult, risky, and frustrating moments, he met a woman dressed in black named Asmat. The latter detailed for Avtandil the pain and agony of the young stranger whose name was Tariel. Asmat promised Avtandil that she would introduce him to Tariel. Tariel and Avtandil met and became friends.

Tariel told Avtandil that his royal father, due to the circumstances of old age, had entrusted the rule of the country to King Parsatan of India. Tariel became the adoptee of the king who had no children.

Later, the king was blessed with a daughter, Nestan-Darejan. At the beginning, Tariel was brought up with Nestan-Darejan. When the princess was seven years old, she was taken from Tariel and her education was entrusted to the widowed sister of the king, a woman named Tavar. The inherent fairness of Nestan-Darejan's nature captured Tariel's heart. Then the girl asked Tariel to prove his love to her by attacking the Khatavians who had revolted. At once, Tariel attacked the enemy and wiped them out.

When King Parsatan heard the news of Tariel's triumph, joy engulfed him. He summoned Tariel to the palace and said:

"You know well, my son, that we do not have a male heir to the throne, therefore we wish to marry Nestan-Darejan and to give the throne to her groom; what do you say?"

The groom to be was the prince of Khvarazmasdan.

The news struck Tariel's heart like a lightning bolt. After consulting with Nestan-Darejan, Tariel decided to kill the prince and in doing so, secure his future wife.

Enraged, King Parsatan decided to kill his sister, Tavar. Learning about her brother's intentions, Tavar tortured Nestan-Darejan and then turned her over to the slaves to take her away. Tariel searched in vain for her in all the mountains and gorges.

Upon hearing Tariel's story, Avtandil promised to find his abducted beloved. Avtandil launched a long search for Tariel. Finally, he reached the city Kulanshir where he met Fatman Khanum. Fatman told him the sad story of a fair girl. Avtandil concluded at once that the girl was Nestan-Darejan. He asked Fatman to send a letter to the girl and inform her of Tariel's anxiety about her well being.

Through a messenger, Nestan-Darejan, who had been thrown in a high tower after her abduction, received Fatman's letter, which said:

"Fair, radiant, and warmth giving sun, my dear Nestan-Darejan, write about your life, location, your masters and your health, write in detail; this news is very important for Tariel

who wanders and mourns because of you; don't forget to send a sign with your response to Tariel. His brother by promise is with me and he impatiently awaits an answer of this letter."

Nestan-Darejan replied to her very beloved Tariel:

"My waist has become a quill, my gall ink, and my dead heart paper. See, my precious, how the world and time separated us from one another? My life is bitter. I swear that I did not know that you were alive. If I tell you what I have encountered, my tongue will dry out. I do not have the strength . . . After suffering long and unspeakable torments, currently I am in the hands of the invincible daredevils who keep me in a tower so high that my sight hardly reaches the ground. My guards are countless and infinite; woe to anyone who dares come close . . . my soul, my dear Tariel, do not even think of fighting them; they are invincible."

Avtandil immediately delivered the letter to Tariel and together they planned and organized fair Nestan-Darejan's liberation. After many long and bloody battles, Nestan-Darejan was finally delivered from her abductors. Tariel fulfilled his dream and married her.

Tariel was grateful. With Tinatin, he accompanied Avtandil to Arabia and participated in the magnificent wedding of his brave and selfless friend. Thereafter, Tariel and Nestan-Darejan lived happily ever after.

* * *

Parallel to *The Knight in the Panther's Skin* epic of the Georgian people, we find the famous epos of the Armenian people—*David of Sassoun*—which was created by the people in the ninth century. With these two precious works, these two peoples portray their courage, devotion, selflessness, and compassion for their brethren, among other sublime concepts and virtues.

Of particular significance are the respect, love, and compassion toward women that both works demonstrate. Both show a great appreciation of the intellectual ability and spiritual values of women in their cultures. We find solutions to the current issue of equality between the sexes in both works. In *The Knight in the Panther's Skin* when King Rosdevan wishes to transfer the throne to his daughter, the Grand Vizier wisely and without prejudice replied: "The lion's whelp is the same, be it female or male." The same noble and sublime spirit is dominant in *David of Sassoun*. In order to alleviate David's anger against his lover, Khantout, the famous Uncle Toros said: "A lion is a lion, be it female or male. . ."

Shota Rustaveli has expressed in his *The Knight in the Panther's Skin* profound and everlasting ideas, full of wisdom. For example:

*"That which you give, is yours, know this;
That which you don't, consider it lost."*

The secret and happiness, the spiritual satisfaction and contentment are not in hiding knowledge or wealth, but in giving, distributing, enlightening, enriching, and refining.

Hovhannes Toumanian, Vahan Tekeyan, and other Armenian writers have also expressed similar ideas:

*"It is the work that is immortal, know this well;
It lives throughout the centuries."*

(H. Toumanian)